

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

МОВМИГА НАТАЛІЯ ЄВГЕНІВНА

УДК 159.923.2: 351.743

**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ДОМАГАНЬ
МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ**

19.00.06 – юридична психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України, м. Харків

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Мілорадова Наталя Едуардівна
Харківський національний університет внутрішніх
справ, професор кафедри психології та педагогіки

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Кузнєцов Марат Амірович
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, професор кафедри практичної
психології

кандидат психологічних наук, старший науковий
співробітник

Воробйова Інна Вікторівна,
Національна академія Національної гвардії України,
старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії морально-психологічного супроводження
службово-бойової діяльності Національної гвардії
України науково-дослідного центру службово-бойової
діяльності Національної гвардії України

Захист відбудеться «23» жовтня 2014 року об 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.04 в Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: проспект 50-ти річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: проспект 50-ти річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.

Автореферат розісланий «22» вересня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук, доцент

П.В. Макаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема життєвих домагань на сьогодні стає однією з центральних у дослідженні особистості та її соціальної ефективності, успішності, професійної та життєвої самореалізації. Її наукове розв'язання відображає прагнення людини бути активним творцем власного життя, самовизначатися у світі на основі усвідомлення себе та власного потенціалу.

Саме поняття «життєві домагання» є порівняно новим, перші дослідження феномену домагань були здійснені у 20-х роках ХХ століття К. Левіним, Ф. Хоппе. На сучасному етапі життєві домагання відображають узагальнене уявлення людини про себе, про те, на що вона претендує, має надії, чого очікує, хоче отримати від життя, тобто є складовою і основою формування життєвої перспективи. Значну цінність у дослідженні проблеми життєвих домагань мають праці вчених, у яких висвітлюється їх сутність (К. Абульханова-Славська, Т. Березіна, Л. Лепіхова, І. Лебединська, Т. Титаренко), чинники формування та реалізації (Л. Долгих, С. Карпіловська, О. Кляпець, Т. Ларіна, Л. Лепіхова, С. Максименко, В. Посохова, В. Татенко, Т. Титаренко, К. Черемних, В. Ямницький та ін.). Слід відзначити низку робіт, присвячених дослідженню вікових особливостей життєвих домагань, переважно у молоді (М. Боришевський, Л. Долгих, Л. Колесник, І. Кучманіч, Б. Лазоренко, Л. Лепіхова, В. Посохова та інші). Вагома частка досліджень життєвих домагань належить українському науковцю Т. Титаренко, котра розглядає життєві домагання як соціально-психологічний механізм самоздійснення особистості, тобто доводить, що життєві домагання чинять вирішальний вплив на успішність самореалізації та задоволеність власним життям.

Незважаючи на наявність окремих досліджень, в яких розглядаються різні аспекти зазначеної вище проблеми, необхідно підкреслити, що недостатньо висвітленим на сьогоднішній день є поняття «структури домагань». Це обумовлено тим, що домагання є динамічним утворенням, котре постійно трансформується залежно від зовнішніх подій у житті особистості та її внутрішньому світі, отже, не можна говорити про стійку структуру цього феномену. Проте, поняття життєвих домагань змістовно перетинається з такими фундаментальними категоріями як: «потреби», «цінності», «самоідентифікація», тому передбачаємо наявність певних структурних компонентів, що вибудовують, спрямовують та регулюють життєві домагання особистості.

Особливий інтерес становить дослідження специфіки життєвих домагань у правоохоронців як важливої складової професійної спрямованості, що визначає подальші траєкторії їх особистісного та професійного розвитку. Результатом здійснення політики гендерної рівності в державі та її силових структурах є зростання кількості жінок у погонах. Тому постає проблема дослідження та кваліфікованого супроводження особистісно-професійного розвитку працівників органів внутрішніх справ різної статі з урахуванням їх особливостей та відмінностей.

Психологічним аспектам професійного розвитку особистості в умовах підготовки до правоохоронної діяльності присвятили свій науковий пошук Д. Александров, В. Андросюк, Л. Балабанова, Б. Бараненко, О. Бандурка, В. Барко, В. Вареник, І. Воробйова, І. Жданова, Г. Запорожцева, О. Землянська, Л. Казміренко, Я. Кондратьєв, С. Ларіонов, В. Лефтеров, П. Макаренко, В. Медведєв, Н. Мілорадова, Л. Мороз, Г. Попова, О. Ступакова, О. Тимченко, О. Цільмак, Г. Юхновець, С. Яковенко та ін. Ними розкрито особливості критеріїв професійного психологічного відбору на навчання у вищих навчальних закладах МВС України, самоактуалізації на різних етапах професійного становлення, мотиваційних основ професійного розвитку працівників ОВС, застосування тренінгових технологій у їх психологічному супроводженні тощо.

Однак, поза увагою дослідників залишилось вивчення закономірностей становлення життєвих домагань працівників правоохоронних органів. Знання про гендерні особливості життєвих домагань майбутніх правоохоронців, чинники, що впливають на їх становлення, та механізми оптимізації відкривають нові шляхи в організації психологічного супроводження їх особистісного розвитку. Це сприятиме формуванню позитивної мотивації на професію, попередженню ускладнень на наступних етапах їх професійного становлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось згідно з переліком Пріоритетних напрямків забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років (наказ МВС України від 29.07.2010 № 347; додаток 15, п. 18 «Психологічне забезпечення професійної підготовки та адаптації працівників міліції», п. 19 «Підвищення ефективності психологічного супроводження діяльності міліцейських колективів»), виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Харківського національного університету внутрішніх справ (№ держреєстрації 0113U008196 «Психологічне, педагогічне та соціологічне забезпечення правоохоронної діяльності»).

Тему дослідження затверджено рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 28.11.2013 (протокол № 11) узгоджена Національною академією педагогічних наук України, рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України від 17.12.2013 (протокол № 10), виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ.

Мета дослідження – виявити гендерні особливості життєвих домагань майбутніх правоохоронців у професійній сфері та запропонувати психологічні шляхи їх оптимізації.

Основні задачі дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми життєвих домагань, визначити їх роль у професійному становленні особистості.

2. Визначити на основі теоретичного аналізу показники життєвих домагань, критерії їх емпіричного дослідження та обґрунтувати компонентний склад життєвих домагань майбутніх правоохоронців.

3. Виявити гендерні відмінності змістовних характеристик складових життєвих домагань та їх розвитку у майбутніх правоохоронців у професійній сфері.

4. Виокремити психологічні особливості життєвих домагань майбутніх правоохоронців з різними типами гендерних характеристик.

5. Розробити та апробувати програму соціально-психологічного тренінгу розвитку життєвих домагань майбутніх правоохоронців під час навчання у ВНЗ МВС України.

Об'єкт дослідження – життєві домагання особистості.

Предмет дослідження – гендерні особливості змістовних характеристик складових життєвих домагань майбутніх правоохоронців у професійній сфері.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, а саме: *теоретичний* – порівняльний аналіз і узагальнення наукової літератури (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2); *формально-логічний* – порівняння, узагальнення, систематизація і класифікація отриманої в ході емпіричного дослідження інформації (підрозділи 3.1, 3.3); *емпіричний* – анкетування, методи психологічного тестування (підрозділи 2.2, 3.2); *методи математичного і статистичного аналізу* – описові статистики, критерій Колмогорова-Смірнова, t-критерій Стюдента, U-критерій Манна-Уїтні, r_p коефіцієнт кореляції Пірсона (підрозділи 3.1, 3.3).

Вибір психодіагностичних методик зумовлений необхідністю комплексного вивчення гендерних особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців. В якості інструментарію дослідження були підібрані психодіагностичні методики, спрямовані на вивчення: 1) *показників когнітивної складової* (опитувальники «Оцінка рівня життєвих домагань», «Лінія життя» Л. Лепіхової та Т. Титаренко, опитувальник М. Куна «Хто Я» в модифікації Л. Ожигової, опитувальник «Орієнтації особистості на гендерні ролі С. Бем» в модифікації М. Буракової); 2) *показників мотиваційно-ціннісної складової* (опитувальник «Мотивація успіху і страх невдачі» А. Реана, Морфологічний тест життєвих цінностей (МТЖЦ) В. Сопова і Л. Карпушиної, Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва); 3) *показників операційно-регуляторної складової* (опитувальник «Дослідження локалізації контролю особистості» О. Ксенофонтової, анкета «Статеворольові стереотипи» та методика «Незавершені речення “Я – жінка/чоловік”» Л. Ожигової в модифікації Л. Долгих.

Теоретико-методологічну основу роботи склали фундаментальні положення діяльнісного підходу до розгляду особистості як активного суб'єкта власного розвитку (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Татенко, Т. Титаренко), єдності свідомості та діяльності, системного підходу до особистості (С. Бочарова, Л. Виготський, Г. Костюк, М. Кузнєцов, О. Леонтьєв, Б. Ломов,

С. Максименко, В. Роменець, С. Рубінштейн, П. Чамата та ін.); концепції професіоналізму та психологічного супроводу діяльності правоохоронця (М. Ануфрієв, О. Бандурка, Л. Балабанова, В. Барко, В. Васильєв, О. Землянська, В. Медведєв, Г. Попова, О. Тімченко, О. Цільмак та ін.); концепції життєвих домагань особистості (К. Абульханова-Славська, Т. Березіна, Л. Долгих, С. Карпіловська, О. Кляпець, Т. Ларіна, Л. Лепіхова, Т. Титаренко, В. Ямницький та ін.)

Емпірична база дослідження – результати анкетування та психодіагностики 421 курсанта Харківського національного університету внутрішніх справ факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки і кримінальної міліції у справах дітей перших – четвертих курсів навчання (232 юнака та 189 дівчат), віком від 18 до 25 років. Групи дослідження були сформовані за роком навчання та статтю досліджуваних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що сформульовано низку нових положень і висновків, окремі положення уточнено й доповнено, а саме:

вперше:

- визначено гендерні відмінності та особливості розвитку змістовних характеристик життєвих домагань майбутніх правоохоронців у професійній сфері на різних етапах фахової підготовки, а саме: ставлення до майбутнього, планування життєвого сценарію, гендерна ідентичність – у когнітивній складовій; мотивація досягнення (уникнення), ієрархія цінностей і сфер самореалізації, особистісні смисли, життєві цілі, емоційна насиченість, планування, моделювання професійного шляху, оцінювання результатів – у мотиваційно-ціннісній складовій; регуляційні властивості, надійність і гнучкість, гендерно-рольові стереотипи, професійні та соціальні ролі – у операційно-регуляційній складовій;

удосконалено:

- засоби психологічного забезпечення розвитку життєвих домагань майбутніх працівників органів внутрішніх справ в умовах ВНЗ МВС України методом соціально-психологічного тренінгу;

- методологічний апарат дослідження життєвих домагань майбутніх правоохоронців на етапі фахової підготовки;

набули подальшого розвитку:

- поняття життєвих домагань та їх ролі у життєвому та професійному самоздійсненні майбутніх правоохоронців;

- наукові уявлення про розвиток життєвих домагань особистості на етапі фахової підготовки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблений та апробований в умовах навчально-професійної діяльності ВНЗ системи МВС України соціально-психологічний тренінг розвитку життєвих домагань майбутніх правоохоронців з урахуванням гендерної специфіки може використовуватися для вдосконалення навчально-виховного процесу ВНЗ та системи професійно-психологічної підготовки працівників міліції МВС України.

Результати дисертаційного дослідження були впроваджені:

у навчально-виховному процесі при викладанні навчальних дисциплін: «Юридична психологія», «Гендерна психологія», «Соціальна психологія» за напрямком підготовки 6.030102 «Психологія»; «Професійно-психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ» за напрямком підготовки 6.030402 «Правоохоронна діяльність»; «Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів + М. Конфліктологія», «Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів кримінальної міліції» за напрямком підготовки 6.030401 «Правознавство» (акт впровадження Харківського національного університету від 31.03.2014); при викладанні навчальних дисциплін: «Юридична психологія», «Професійно психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ», «Педагогіка вищої школи», «Конфліктологія» (акт впровадження Донецького юридичного інституту МВС України від 28.03.2014).

у процес службової діяльності за напрямками психопрофілактичної роботи і професійно-психологічної підготовки працівників міліції територіальних підрозділів Нікопольського МВ ГУМВС України в Дніпропетровській області (акт впровадження від 16.04.2014).

Особистий внесок здобувача. У тезах доповіді [9] виконаних у співавторстві з Н. Мілорадовою, здобувачем розглянуто основні підходи щодо дослідження проблеми життєвих домагань у вітчизняних психологічних дослідженнях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися на 7 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Бочаровські читання» (Харків, 2013), «Психологічні технології в діяльності правоохоронних органів» (Донецьк, 2013); «Професійне становлення особистості» (Одеса, 2013); «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України» (Харків, 2014), «Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності збройних сил України» (Київ, 2014); «Практична психологія освіти XXI століття: проблеми та перспективи» (Умань, 2014); «Прогностическая функция науки как основа стратегического планирования» (Донецьк, 2014).

Публікації за темою дисертації. Основні результати дослідження відображено у 14 публікаціях, 5 з яких – статті у фахових наукових виданнях із психологічних наук, затверджених ДАК МОН України, 2 – статті у закордонних фахових виданнях; 7 – тези доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (249 найменувань, з них 19 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – 230 сторінки, з них 175 сторінок займає основна частина. Текст дисертації містить 27 таблиць та 7 рисунків, що займають 16 сторінок, один додаток, що займає 28 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, окреслено суть проблеми та стан її вивчення, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, теоретико-методологічну основу, розкрито новизну, теоретичне та практичне значення, наведено дані про апробацію роботи, її структуру й обсяг.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження гендерних особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців» розглянуто основні підходи до дослідження життєвих домагань особистості в сучасній психології, життєві домагання майбутнього правоохоронця як психологічний механізм його самоздійснення та структурування свого майбутнього під час навчання у вищому навчальному закладі.

Проведений аналіз українських (Н. Анікіна, Л. Долгіх, С. Карпіловська, В. Крайчинська, О. Кляпець, Т. Ларіна, І. Лебединська, Л. Лепіхова, В. Осьодло, Т. Титаренко та ін.) та зарубіжних досліджень життєвих домагань (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, В. Кабрин, В. Мерлін, В. Мясіщев, Є. Серебрякова, В. Магун, М. Енговатов) дозволив визначити, що вони є рефлексивним компонентом психічної організації людини, який є соціально-психологічним механізмом самоздійснення особистості в контексті набуття життєвого досвіду через усвідомлення власних потенцій. Життєві домагання дозволяють їй активно моделювати та наближати бажане майбутнє відповідно до поставлених осмислених життєвих завдань, соціальних очікувань, що з одного боку обумовлює життєстійкість суб'єкта діяльності, а з другого – дозволяє найбільш повно використати свій життєвий ресурс на ґрунті самореалізації.

Життєві домагання особистості лежать в основі процесу самоздійснення, що детерміноване розгортанням ціннісних і смислових компонентів особистості та спрямовані на визначення загальної стратегії життя. На основі досліджень проблеми життєвого самоздійснення особистості, як активної реалізації себе в життєвому просторі (К. Абульханова-Славська, О. Єрмолаєва, Л. Коростильова, та ін.), особистісного самоздійснення (Л. Анциферова, Б. Братусь, І. Логінова, С. Максименко, М. Шугуров й ін.), психології життєвого шляху особистості (К. Абульханова-Славська, Є. Головаха, Т. Титаренко й ін.), життєздійснення особистості (Л. Лепіхова, П. Макаренко, О. Цільмак й ін.) суб'єктного розвитку та самодетермінації (Н. Волянчук, Г. Ложкін, В. Осьодло, В. Татенко й ін.) самоздійснення особистості майбутнього правоохоронця представлено через творчу реалізацію себе в майбутньому житті (життєве самоздійснення) та професії (професійне самоздійснення) з урахуванням минулого досвіду, ціннісних і смислових компонентів його особистості. Констатовано, що життєві домагання забезпечують втілення особистісного смислу, бачення власних перспектив в контексті майбутньої діяльності.

Базуючись на суб'єктній активності, життєві та професійні домагання детермінують саморозвиток, самозростання майбутніх правоохоронців та

забезпечують втілення особистісного смислу, бачення власних цілей формулювання завдань в контексті майбутньої правоохоронної діяльності.

Проведений аналіз наукових робіт сучасних (Л. Балабанової, В. Барко, І. Воробйової, О. Землянської, П. Макаренко, В. Медведєва, Н. Мілорадової, С. Ларіонова, В. Лефтерова, О. Ступакової, О. Тімченко, О. Цільмак, С. Яковенко, та ін.) дослідників у галузі юридичної психології в рамках гендерного підходу показав активність науковців у розробках проблем професійного самоздійснення та спрямованості правоохоронців, але констатовано, що життєві домагання самостійно практично не вивчаються. Виявлено, що існує гендерна асиметрія у життєвих домаганнях майбутніх правоохоронців: юнакам притаманне прагнення домінування, досягнення мети, високої конкурентоспроможності, швидкої професійної успішності, втілених у високих посадах та матеріальних благах, планування детерміноване причинно-наслідковою моделлю світу. Для дівчат характерні конкретні, прості, реалістичні, гнучкі життєві домагання та професійні очікування, вони більш стійкі, терплячі, цілеспрямовані.

У другому розділі **«Гендерні особливості життєвих домагань майбутніх правоохоронців у професійній сфері»** розглянуто змістовні характеристики, які обумовлюють життєві домагання особистості. Визначені методологічні основи емпіричного дослідження гендерних особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців та проаналізовано його результати.

Вибірку дослідження склали 421 курсант (232 юнака та 189 дівчат) Харківського національного університету внутрішніх справ факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки і кримінальної міліції у справах дітей перших – четвертих курсів навчання, віком від 18 до 26 років, які були розподілені на вісім груп дослідження в залежності від курсу навчання та статі:

1-2) 115 курсантів першого курсу (63 юнака та 52 дівчини);

3-4) 97 курсантів другого курсу (49 юнака та 48 дівчат);

5-6) 99 курсантів третього курсу (58 юнака та 41 дівчина);

7-8) 110 курсантів четвертого курсу (62 юнака та 48 дівчат).

На основі дослідження сутності життєвих домагань, чинників їх формування і реалізації, вікових закономірностей становлення, методології гендерного підходу (атрибутивного характеру гендерної ідентичності, яка може спонукати змінювати гендерні характеристики особистості релевантно ситуації взаємодії), визначено емпіричні індикатори (критерії) сформованості:

– *когнітивної складової життєвих домагань* (усвідомлене ставлення до свого майбутнього – образу майбутнього, самостійне, стратегічне, інструментально-структуроване планування життєвого сценарію на основі власної успішності й емоційної задоволеності, гендерна ідентичність особистості на основі поєднання особистісних характеристик – фемінінності, маскулінності й андрогінності);

– *мотиваційно-ціннісної складової* (мотиваційна тенденція досягнення успіху (або уникнення невдачі), ієрархія цінностей і сфер самореалізації (усвідомлення

сенсу діяльності), особистісні смисли професійної діяльності (місце професійно значущих цінностей в ієрархії цінностей і сфер життя), наявність життєвих цілей і рівень їх усвідомленості, емоційна насиченість, планування, моделювання на їх основі професійного шляху й оцінювання його результатів);

– *операційно-регуляторної складової* (регуляторні властивості (ефективна самостійність – відповідальність, самоконтроль, здатність адекватно оцінювати зовнішні і внутрішні умови діяльності), надійність і гнучкість, гендерно-рольові стереотипи, співвіднесені з ними професійні та соціальні ролі).

Кількісний та якісний аналіз отриманих емпіричних результатів експериментального дослідження гендерних особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців показав особливості їх змістових характеристик у курсантів-юнаків і курсантів-дівчат на різних етапах навчання.

Показники когнітивної складової життєвих домагань свідчать про те, що у курсантів 1-го курсу життєві домагання є більш амбітними та диференційованими порівняно з курсантами 4-го курсу, домагання яких виявилися більш реалістичними та інструментально-структурованими, що показує вплив життєвого та професійного досвіду, набутого ними під час навчання у ВНЗ. Виявлено більш виразну стратегічність та структурованість планування досягнення поставлених цілей курсантами 4-го курсу порівняно з 1-м курсом, при цьому у юнаків вищою є стратегічність, а у дівчат структурованість. З переходом на старші курси у майбутніх правоохоронців планомірно зростає професійна ідентичність, знижується ступінь переважання індивідуальних характеристик над соціальними у самозвітах. Відзначається тенденція до зростання прояву чоловічих гендерних стереотипних характеристик дівчат старшого курсу. У юнаків старших курсів рівень конформності стосовно гендерних норм поведінки є вищим за дівчат.

Дослідження показників мотиваційно-ціннісної складової життєвих домагань майбутніх правоохоронців показало, що протягом навчання у юнаків відбувається підвищення мотивації досягнення успіху, а у дівчат цей показник знижується. Провідними цінностями юнаків стають високе матеріальне становище, досягнення, саморозвиток та активні соціальні контакти, у дівчат – саморозвиток, духовна задоволеність, власний престиж та креативність. Для реалізації цих цінностей курсанти-юнаки обирають навчання та професійну сферу, а дівчата ще й сімейне життя. У дівчат, на відміну від юнаків, спостерігається тенденція до зниження показників смисложиттєвих орієнтацій з переходом на старші курси.

Вивчення операційно-регуляторної складової життєвих домагань майбутніх правоохоронців показало, що для юнаків характерним є підвищення тенденції щодо звернення до стереотипного вирішення проблемних ситуацій під час оволодіння фахом, що свідчить про закріплення їх статево-рольових образів у самосприйнятті та узгодження їх з соціально встановленими суспільними нормами, вони свідомо прагнуть відповідати таким соціальним експектаціям. У майбутніх правоохоронців дівчат підвищується закріпленість у самосприйнятті статево-рольових образів,

узгоджених з соціально встановленими суспільними нормами, лише відносно їх гендерних ролей та соціального оточення, а стосовно власного майбутнього та життєвих цілей відбувається зниження свідомого бажання відповідати цим соціальним експектаціям. Разом з тим відбувається загальне зниження інтернальності майбутніх правоохоронців, та як наслідок, їх здатності до саморегуляції. Вказані характеристики гендерних стереотипів дівчат в жорстких умовах зміни режиму і умов діяльності під час оволодіння фахом проявляють потенційну можливість та адаптуються до специфіки професії, узгоджуючись з професійними стереотипами, закріпленими у суспільній свідомості.

Результати дослідження показали наявність деяких протиріч у гендерних особливостях розвитку життєвих домагань у професійній сфері з переходом на старший курс, зокрема у курсантів-дівчат:

- 1) констатується недостатня зрілість, інтегрованість та цілеспрямованість домагань, загальне зниження їх диференційованості;
- 2) відбувається зростання прояву чоловічих гендерних стереотипних характеристик, пов'язаних з професійним полем на старших курсах навчання;
- 3) відбувається зниження показників смисложиттєвих орієнтацій, та неузгодженість домагань з можливістю їх досяжності;
- 4) спостерігається підвищений рівень структурованості у порівнянні з юнаками.

У курсантів-юнаків:

- 1) констатується вища ніж у дівчат стратегічність та орієнтованість на успішність та професійне зростання;
- 2) відбувається підвищення рівня стереотипності гендерної ідентичності, готовності будувати на її основі фундамент професійної самореалізації;
- 3) спостерігається занижений рівень структурованості та орієнтованості на формальний успіх;
- 4) діагностується недостатній рівень узгодженості життєвих домагань з можливістю їх досяжності у майбутньому.

Відбувається зниження інтернальності курсантів обох статей – відповідальності за результати підготовки до майбутньої професійної діяльності, самостійності у плануванні повсякденної навчально-службової діяльності та здатності сприймати себе причиною власних досягнень.

З метою виокремлення особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців з різними типами гендерних характеристик було застосовано кореляційний аналіз отриманих емпіричних результатів (див. табл.1, 2).

Так, у таблиці 1 наведено значущі кореляційні зв'язки змістових характеристик гендерних особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців з характеристиками гендерних ролей. З наведеного видно, що показники маскулінних рис юнаків прямо пов'язані з показниками: цінностями досягнення ($p \leq 0,05$), самореалізації у сферах суспільного життя ($p \leq 0,05$) та фізичної

активності ($p \leq 0,05$), що свідчить про вплив маскулінних якостей юнаків на розвинену сферу соціальних контактів та позапрофесійного життя, досяжність їх життєвих домагань та здатність самореалізуватися у суспільному житті за високої фізичної активності. Показники фемінінних рис курсантів чоловічої статі зворотно пов'язані з показниками інтернальності у подоланні труднощів ($p \leq 0,05$), що підтверджує їх негативний вплив на здатність долати труднощі у діяльності.

Таблиця 1

Гендерні особливості взаємозв'язків показників життєвих домагань майбутніх правоохоронців з характеристиками гендерних ролей (r_p)

Коефіцієнт кореляції Пірсона		Гендерні ролі			
		Юнаки		Дівчата	
		Маскуліні риси	Фемініні риси	Маскуліні риси	Фемініні риси
Інтернальність у подоланні труднощів		—	-0,508*	—	—
МТЖП	Духовна задоволеність	—	—	—	0,548*
	Активні соціальні контакти	—	—	—	0,432*
	Власний престиж	—	—	0,527*	—
	Досягнення	0,506*	—	—	—
	Професійне життя	—	—	—	0,433*
	Навчання й освіта	—	—	—	0,550*
	Суспільне життя	0,506*	—	—	—
	Фізична активність	0,486*	—	—	—
СЖО	Процес життя	—	—	—	—
	Локус контролю життя	—	—	—	0,421*

Примітка: ** кореляція значима на рівні $p \leq 0,01$; * кореляція значима на рівні $p \leq 0,05$.

Водночас показники маскулінних рис дівчат прямо пов'язані з цінностями власного престижу ($p \leq 0,05$), що свідчить про їх вплив на завоювання визнання в суспільстві шляхом відповідності соціальним нормам. Також показники фемінінних рис дівчат прямо пов'язані з цінностями духовної задоволеності ($p \leq 0,05$), активних соціальних контактів ($p \leq 0,05$), самореалізації у сферах професійного життя ($p \leq 0,05$), навчання й освіти ($p \leq 0,05$), симисложиттєвими орієнтаціями процесу життя ($p \leq 0,05$), локусу контролю життя ($p \leq 0,05$). Це свідчить про вплив моральних принципів, установлення сприятливих стосунків соціальної взаємодії, розширення міжособистісних зв'язків, реалізацію соціальної ролі, реалізацію себе в професії, під час навчання, на сприйняття свого життя як цікавого, емоційно насиченого та наповненого смислом, а також на здатність приймати рішення й контролювати життя.

У таблиці 2 наведено статистично значущі кореляційні зв'язки змістових характеристик гендерних особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців з характеристиками статево-рольових стереотипів.

Показники статеворольових ауостереотипів особистісних якостей в діяльності юнаків прямо пов'язані з мотивацією досягнення успіху ($p \leq 0,05$), цінностями духовної задоволеності ($p \leq 0,05$), активних соціальних контактів ($p \leq 0,05$), власного престижу ($p \leq 0,05$), збереження індивідуальності ($p \leq 0,05$), самореалізацією у сферах суспільного життя ($p \leq 0,05$) та фізичної активності

($p \leq 0,05$), смисложиттєвими орієнтаціями цілей в житті ($p \leq 0,05$), процесу життя ($p \leq 0,05$), результативності життя ($p \leq 0,05$), локусу контролю “Я” ($p \leq 0,05$), локусу контролю життя ($p \leq 0,05$).

Таблиця 2

Гендерні особливості взаємозв'язків показників життєвих домагань майбутніх правоохоронців з характеристиками статево-рольових стереотипів (r_p)

Коефіцієнт кореляції Пірсона		Статорольові стереотипи							
		Юнаки				Дівчата			
		Особистісні якості в діяльності	Типові для статівиди діяльності	Статорольові співвіднесені ролі	Стереотипна оцінка зовнішніх даних	Особистісні якості в діяльності	Типові для статівиди діяльності	Статорольові співвіднесені ролі	Стереотипна оцінка зовнішніх даних
Мотивація досягнення успіху		0,484*	—	0,405*	—	—	—	—	0,445*
ЛК Інтернальність	у сфері досягнень	—	—	—	—	—	—	—	0,622**
	у професійній діяльності	—	—	—	—	-0,537*	—	—	—
	у подоланні труднощів	—	—	—	—	-0,629**	—	—	—
ПІКЖІ	Саморозвиток	—	0,428*	0,520*	—	—	—	—	—
	Духовна задоволеність	0,511*	—	—	—	—	—	—	0,625**
	Креативність	—	—	0,481*	—	—	—	—	—
	Активні соціальні контакти	0,503*	0,574*	0,427*	—	—	—	—	0,567*
	Власний престиж	0,431*	0,581*	0,567*	—	—	—	—	—
	Досягнення	—	—	—	0,418*	—	—	—	0,552*
	Збереження індивідуальності	0,513*	—	—	—	—	—	—	—
	Високе матеріальне становище	—	—	—	—	—	—	—	0,400*
	Професійне життя	—	—	0,407*	—	—	—	—	0,538*
	Навчання й освіта	—	—	—	—	—	—	—	0,629**
	Сімейне життя	—	0,410*	0,424*	—	—	—	—	0,433*
	Суспільне життя	0,518*	0,461*	0,452*	—	—	—	—	0,462*
	Захоплення	—	—	0,503*	—	—	—	—	—
СЖО	Фізична активність	0,480*	0,458*	—	0,469*	—	—	—	—
	Цілі в житті	0,555*	0,659**	0,534*	—	-0,639**	—	—	0,497*
	Процес життя	0,460*	0,542*	—	—	-0,501*	—	—	0,568*
	Результативність життя	0,558*	0,603**	0,469*	—	-0,510*	—	—	—
	Локус контролю “Я”	0,418*	0,471*	—	—	-0,582*	—	—	—
Локус контролю життя		0,505*	0,561*	—	—	-0,643**	—	—	0,508*

Примітка: ** кореляція значима на рівні $p \leq 0,01$; * кореляція значима на рівні $p \leq 0,05$

Показники статорольових ауостереотипів особистісних якостей в діяльності юнаків прямо пов'язані з мотивацією досягнення успіху ($p \leq 0,05$), цінностями духовної задоволеності ($p \leq 0,05$), активних соціальних контактів ($p \leq 0,05$), власного престижу ($p \leq 0,05$), збереження індивідуальності ($p \leq 0,05$), самореалізацією у сферах суспільного життя ($p \leq 0,05$) та фізичної активності ($p \leq 0,05$), смисложиттєвими орієнтаціями цілей в житті ($p \leq 0,05$), процесу життя ($p \leq 0,05$), результативності життя ($p \leq 0,05$), локусу контролю “Я” ($p \leq 0,05$), локусу контролю життя ($p \leq 0,05$).

Найбільш важливими особистісними стереотипними якостями у курсантів чоловічої статі, що обумовлюють їх життєві домагання виявлено: індивідуальність (перевага власних поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності й незалежності), установлення сприятливих стосунків у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі, завоювання свого визнання в суспільстві відповідністю соціальним вимогам, моральні принципи.

Показники статеворольових аутостереотипів особистісних якостей в діяльності дівчат зворотно пов'язані з інтернальністю у професійній діяльності ($p \leq 0,05$) й у подоланні труднощів ($p \leq 0,01$), смисложиттєвими орієнтаціями цілей в житті ($p \leq 0,01$), процесу життя ($p \leq 0,05$), результативності життя ($p \leq 0,05$), локусу контролю "Я" ($p \leq 0,05$), локусу контролю життя ($p \leq 0,01$). Це свідчить про непогодження майбутніх правоохоронців дівчат з суспільно прийнятими жіночими стереотипними якостями, адже вони не здатні забезпечити їх успішність у майбутній професійній діяльності в системі МВС.

Важливими особистісними стереотипними якостями дівчат, що обумовлюють їх життєві домагання, виявлено: взяття відповідальності за професійні досягнення на себе, здатність докладати зусилля щодо подолання труднощів та контролювати своє життя, наявність життєвих цілей, спрямованість і часова перспектива, свобода у прийнятті рішення.

Показники статеворольових аутостереотипів типових для чоловіків видів діяльності у юнаків прямо пов'язані з цінностями саморозвитку ($p \leq 0,05$), активних соціальних контактів ($p \leq 0,05$), власного престижу ($p \leq 0,05$), самореалізацією у сферах сімейного ($p \leq 0,05$) та суспільного ($p \leq 0,05$) життя, фізичної активності ($p \leq 0,05$), смисложиттєвими орієнтаціями цілей в житті ($p \leq 0,01$), процесу життя ($p \leq 0,05$), результативності життя ($p \leq 0,01$), локусу контролю «Я» ($p \leq 0,05$), локусу контролю життя ($p \leq 0,05$). Найбільш характерними у діяльності стереотипними якостями курсантів чоловічої статі, що обумовлюють їх життєві домагання є: пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здатностей і особистісних характеристик, установлення сприятливих стосунків у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, завоювання свого визнання в суспільстві відповідністю соціальним нормам. Вони здатні успішно реалізувати себе за умови прояву цих якостей як у сім'ї, так і в суспільному житті, проявляючи високу активність, сприймати власне життя цікавим та емоційно насиченим, прагнути бути продуктивними у діяльності, самостійно вибудовувати життєву стратегію узгоджено зі своїми цілями, контролювати своє життя, вільно приймати рішення й втілювати їх у життя.

Статеворольові аутостереотипи статево співвіднесених ролей юнаків прямо пов'язані з мотивацією досягнення успіху ($p \leq 0,05$), цінностями саморозвитку ($p \leq 0,05$), креативності ($p \leq 0,05$), активних соціальних контактів ($p \leq 0,05$), власного престижу ($p \leq 0,05$) самореалізацією у сферах професійного ($p \leq 0,05$), сімейного ($p \leq 0,05$) та суспільного життя ($p \leq 0,05$), захоплень ($p \leq 0,05$), смисложиттєвими орієнтаціями цілей в житті ($p \leq 0,05$), результативності життя ($p \leq 0,05$). Тому найбільш стереотипними характеристиками гендерних ролей курсантів-юнаків, що обумовлюють їх життєві домагання є: цілеспрямованість й активізація зусиль на досягнення бажаного результату, віра в себе, самопрограмування на успіх, наявність сили волі, самовладання, самоконтроль й відповідальність за свої дії; розвиток себе, реалізація своїх творчих можливостей, розширення міжособистісних зв'язків,

відповідність соціальним нормам. Статеворольові аутостереотипи оцінки зовнішніх даних у юнаків прямо пов'язані з цінностями досягнення ($p \leq 0,05$) та самореалізацією у сфері фізичної активності ($p \leq 0,05$). Гендерні стереотипи власної зовнішності юнаків обумовлюють їх домагання ставити й вирішувати важливі життєві завдання як головні життєві фактори, до здорового способу життя й фізичної культури особистості.

Статеворольові аутостереотипи оцінки зовнішніх даних у дівчат прямо пов'язані з мотивацією досягнення успіху ($p \leq 0,05$), інтернальністю у сфері досягнень ($p \leq 0,01$), цінностями духовного задоволення ($p \leq 0,01$), активними соціальними контактами ($p \leq 0,05$), досягнення ($p \leq 0,05$), високого матеріального становища ($p \leq 0,05$), самореалізацією у сферах навчання й освіти ($p \leq 0,01$), професійного ($p \leq 0,05$), сімейного ($p \leq 0,05$) та суспільного ($p \leq 0,05$) життя, смисложиттєвими орієнтаціями цілей в житті ($p \leq 0,05$), процесу життя ($p \leq 0,05$), локусу контролю життя ($p \leq 0,05$). Гендерні стереотипи дівчат щодо власної зовнішності та іміджу обумовлюють їх домагання щодо активізації зусиль на досягнення бажаного результату, віри в себе, самопрограмування на успіх, самоконтролю й відповідальності за свої дії; морального задоволення, розширення соціальних контактів, поставлення й вирішення життєвих завдань, матеріального благополуччя, готовності багато й плідно працювати, осмисленості й перспективності життєвих цілей та емоційної задоволеності від життя, здатності контролювати своє життя, приймати рішення й втілювати їх у життя.

Виявлені протиріччя у розвитку життєвих домагань курсантів показали неузгодженість у динаміці їх зміни як у юнаків так і дівчат. Це обумовлює потребу гармонізації їх стереотипності у сприйнятті особистісно-професійних якостей, збільшення реалістичності та зрілості, узгодження смисложиттєвих орієнтацій, розвитку гендерної ідентичності та інтернальності, готовності змінювати стереотипні моделі поведінки, підвищення якісних характеристик їх життєвих та професійних домагань в цілому.

У третьому розділі «Розвиток життєвих домагань майбутніх правоохоронців на основі їх гендерних особливостей» представлений алгоритм проведення розробленого тренінгу розвитку життєвих домагань майбутніх правоохоронців на основі їх гендерних особливостей у професійній сфері та дана оцінка його ефективності.

Програма тренінгу «Гендерні особливості життєвих домагань майбутніх правоохоронців» припускає розвиток компонентів життєвих домагань майбутніх правоохоронців на основі їх основних складових (когнітивної, мотиваційно-ціннісної, операційно-регуляційної).

Тренінг спрямований на розвиток: 1) позитивного самоставлення, навичок особистісної рефлексії учасників стосовно власного минулого та планування майбутніх подій життя, стимулювання потреби в професійному й особистісному саморозвитку, самовираженні і самореалізації в професійній сфері; 2) актуалізацію і

проблематизацію індивідуальних гендерних уявлень, розкриттю феномену культурного конструювання соціальної реальності, знятті бар'єрів традиційного сприйняття соціально-психологічних характеристик і соціальних ролей чоловіків і жінок; 3) саморозуміння, здатності прогнозувати розвиток ситуації, формуванню багатопозиційного погляду на діяльність як простір для реалізації своїх діяльних-перетворюючих можливостей, навичок планування особистісного, професійного та кар'єрного розвитку.

Основний зміст тренінгу 24 годин (8 занять в межах 2,5–3 години кожне), складається з вступної частини, 3-х блоків, заключної частини.

Основними методами та методичними прийомами були: міні-лекції, групова дискусія, мозковий штурм, аналіз конкретних професійно важливих ситуацій «Case-study», практичні вправи, малювання, рольові ігри, захист групових проектів.

Апробація програми проходила протягом 2013–2014 років на базі Харківського національного університету внутрішніх справ. В тренінгу взяли участь курсанти 4-го курсу, розподіл на експериментальну та контрольну групи по 16 осіб (по 8 осіб різної статі у кожній) відбувався методом випадкових виборів.

Проведений тренінг засвідчив низку суттєвих змін, що відбулись у показниках життєвих домагань досліджуваних курсантів-юнаків (рис.1) та курсантів-дівчат (рис.2):

1. Життєві домагання майбутніх правоохоронців обох статей стали більш структурованими, більш тактично-диференційованими та реалістично-досяжними у дівчат й стратегічними, кар'єрно-орієнтованими у юнаків; відбулося зростання професійної ідентичності, підвищення рівня узгодженості індивідуальних та соціальних характеристик у самоописаннях, зростання прояву жіночих гендерних стереотипних характеристик дівчат, а також їх конформності до гендерних норм поведінки.

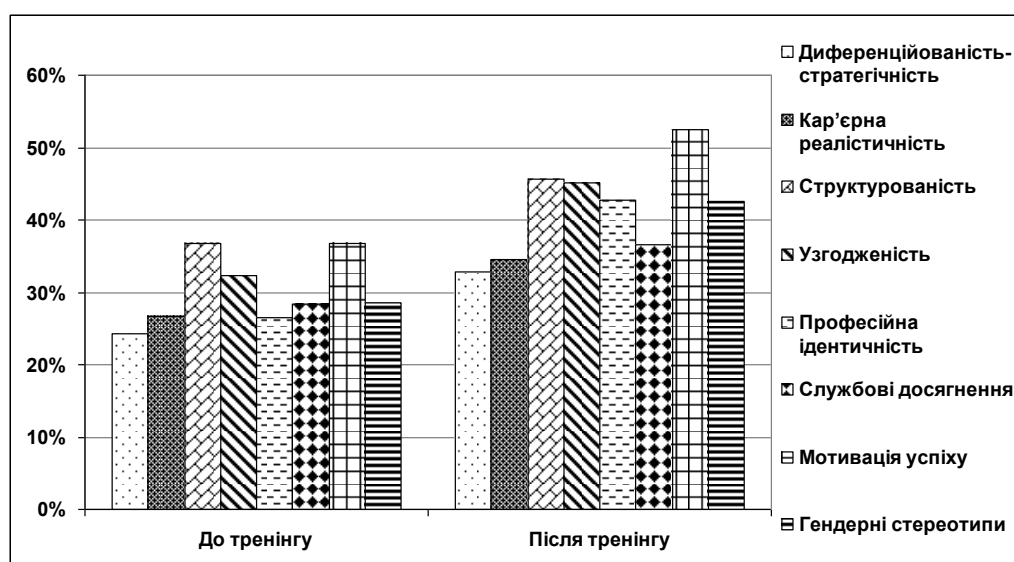

Рис.1. Динаміка показників життєвих домагань курсантів-юнаків

2. Відбулося підвищення мотивації досягнення успіху у курсантів обох статей, осмисленість життєвих цінностей (провідними для юнаків стають службово-професійні досягнення, а для дівчат – саморозвиток). У дівчат до сфер реалізації себе у професії та навчанні додається сімейне життя. Підвищення контрольованості життєвих подій, можливості приймати рішення та втілювати їх в життя у обох статей, узгодження домагань дівчат з можливістю їх досяжності у близькому майбутньому, що свідчить про цілеспрямованість та осмислену життєву перспективу.

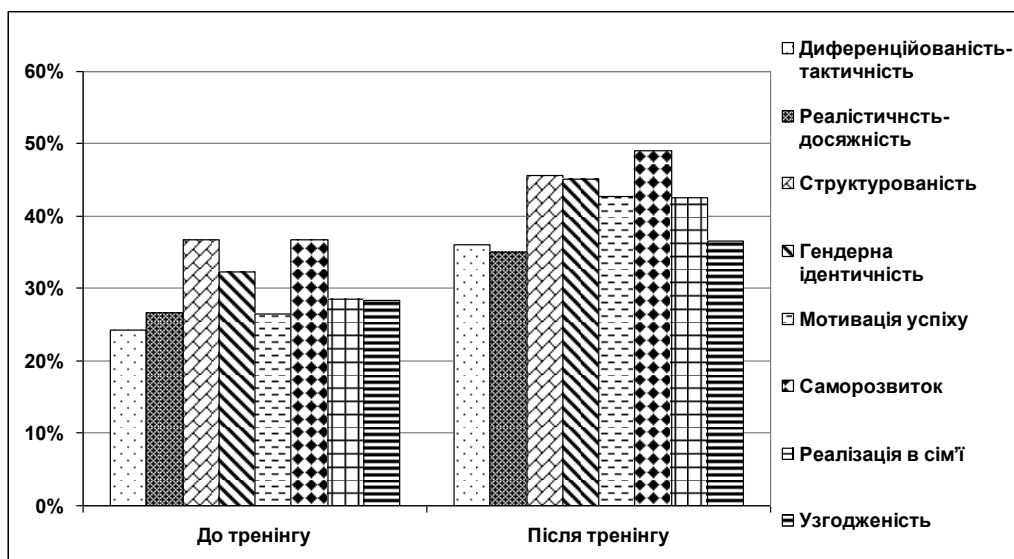

Рис.2. Динаміка показників життєвих домагань курсантів-дівчат

3. Зросла стереотипність та аутостереотипність гендерної ідентичності у дівчат, готовність змінювати стереотипні моделі поведінки у вибудовуванні професійної самореалізації та життєствердження в цілому; для юнаків характерне підвищення стереотипності вирішення фахових завдань та узгодження їх статеворольових образів з соціальними експектаціями, у дівчат – підвищення ролі жіночих гендерних стереотипів щодо постановки життєвих цілей на майбутнє.

Проведений аналіз результатів повторного емпіричного зрізу експериментальної та контрольної груп показав зростання професійної ідентичності, підвищення рівня узгодженості індивідуальних та соціальних характеристик, контрольованості життєвих подій, узгодження домагань з можливістю їх досяжності у близькому майбутньому, що свідчить про цілеспрямованість та осмислену життєву перспективу майбутніх правоохоронців.

Отримані результати дають підстави вважати доцільним використання зазначеного тренінгу у навчально-виховному процесі ВНЗ МВС України.

ВИСНОВКИ

Реалізація поставленої мети та виконання завдань дослідження дало можливість одержати теоретичні та емпіричні результати щодо гендерних

особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців, аналіз яких дозволяє зробити наступні висновки:

1. Здійснений теоретичний аналіз проблеми життєвих домагань особистості в сучасній науці показав, що вони є рефлексивним компонентом психічної організації людини та соціально-психологічним механізмом самоздійснення особистості в контексті набуття життєвого досвіду через усвідомлення власних потенцій. Основна функція життєвих домагань полягає у моделюванні та наближенні бажаного майбутнього відповідно до поставлених життєвих завдань, соціальних очікувань, що з одного боку обумовлює життєстійкість суб'єкта діяльності, а з другого – дозволяє найбільш повно використати свій життєвий ресурс на ґрунті самореалізації.

Життєві та професійні домагання детермінують саморозвиток, самозростання та перевершення себе правоохоронцем через усвідомлення здатності здійснювати значущі перетворення на власному життєвому шляху. Вони забезпечують втілення особистісного смислу, бачення власних цілей та формулювання завдань в контексті майбутньої правоохоронної діяльності.

Доведено, що існуюча гендерна асиметрія життєвих домагань майбутніх правоохоронців визначає зміст та спрямованість їх самореалізації в обраній професії.

2. Визначено, що життєві домагання майбутніх правоохоронців з урахуванням їх гендерних особливостей доцільно розкривати через визначення емпіричних індикаторів (критеріїв) сформованості їх складових: 1) когнітивної (усвідомленість ставлення до свого майбутнього, гендерна ідентичність особистості); 2) мотиваційно-ціннісної (мотивація досягнення успіху, ієрархію цінностей і сфер самореалізації, особистісні змісти професійної діяльності, наявність життєвих цілей і рівень їхньої осмисленості, емоційної насиченості, планування, моделювання на їх основі професійного шляху й оцінювання його результатів); 3) операційно-регуляційної (регуляційні властивості, надійність і гнучкість, гендерно-рольові стереотипи, співвіднесені з ними професійні і соціальні ролі).

3. За результатами емпіричного дослідження виявлено гендерні особливості життєвих домагань майбутніх правоохоронців у професійній сфері під час навчання у ВНЗ МВС України.

За когнітивною складовою: зрілість, диференційованість та цілеспрямованість домагань курсантів знижується, проте зростає їх реалістичність та структурованість. У юнаків підвищується стратегічність, орієнтованість на успішність та професійне зростання, а у дівчат – структурованість, орієнтованість на формальний успіх, досягнення оцінного результату. Виявлено зростання маскулінності, чоловічих гендерних стереотипних характеристик у курсантів-дівчат та підвищення рівня конформності до гендерних норм поведінки у курсантів-юнаків.

За мотиваційно-ціннісною складовою: у юнаків виявлено підвищення, а у дівчат зниження мотивації досягнення успіху та стереотипності життєвих цілей. Провідними цінностями курсантів-юнаків стають високе матеріальне становище,

досягнення, саморозвиток та активні соціальні контакти, у дівчат – саморозвиток, духовна задоволеність, престиж та креативність. Знижуються показники смисложиттєвих орієнтацій у курсантів-дівчат.

За операційно-регуляційною складовою виявлено зростання готовності курсантів-юнаків відповідати стереотипним моделям поведінки у плануванні перспектив професійної самореалізації. У дівчат, відносно їх гендерних ролей, підвищується закріпленість у самосприйнятті статеворольових образів, узгоджених з встановленими суспільними нормами. Але відбувається зниження свідомого бажання відповідати встановленим соціальним експектаціям стосовно власного майбутнього та життєвих цілей. Діагностується загальне зниження інтернальності курсантів (самостійності та відповідальності, здатності сприймати себе причиною власних досягнень), та як наслідок, їх здатності до саморегуляції.

4. Визначено взаємозалежність змістовних характеристик гендерних особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців у професійній сфері. Так найбільш характерними гендерно-стереотипними якостями у курсантів-юнаків, що обумовлюють їх життєві домагання виявлено: пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здатностей і особистісних характеристик, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі відповідно соціальним вимогам та нормам, самопрограмування на успіх, самовладання, відповідальності за свої дії, висока активність, прагнення бути продуктивними та самостійними у діяльності.

Найбільш характерними гендерно-стереотипними якостями у курсантів-дівчат, що обумовлюють їх життєві домагання виявлено: переважання моральних принципів, встановлення сприятливих стосунків соціальної взаємодії, готовність багато й плідно працювати, підвищення рівня освіти, присвячення себе сім'ї, значущість проблем суспільства, здатність приймати рішення, втілювати їх у життя та контролювати життя.

5. Виявлені протиріччя розвитку життєвих домагань майбутніх правоохоронців показали неузгодженість з можливістю їх реальної досяжності у майбутньому, зміщення ціннісних акцентів у світосприйнятті. Розвиток життєвих домагань доцільно здійснювати шляхом гармонізації їх стереотипності у сприйнятті особистісно-професійних якостей, збільшення реалістичності та осмислення саме під час навчання на 4-му курсі, коли відбувається професійна ідентифікація на етапі вторинної професіоналізації під час завершення навчання. Одним із шляхів такого корегувального впливу є розроблений тренінг «Гендерні особливості життєвих домагань майбутніх правоохоронців». Він спрямований на розвиток у майбутніх правоохоронців з різними гендерними стереотипами здатності до переосмислення своїх актуальних можливостей і перспективних життєвих завдань, мотиваційно-ціннісних, операційно-регуляційних та рефлексивних основ самоздійснення особистості у професійній сфері.

Виявлено позитивну динаміку розвитку життєвих домагань юнаків та дівчат, які брали участь у апробуванні програми тренінгу. Так, діагностуються загальне підвищення рівня професійної ідентичності, узгодженості індивідуальних та соціальних характеристик, контрольованості життєвих подій, цілеспрямованості у досягненнях, узгодження домагань з можливістю їх досяжності у близькому майбутньому, розвиток навичок рефлексії соціально-перцептивних можливостей та усвідомленого ставлення до свого майбутнього, зростання потреби в професійному й особистісному саморозвитку.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: встановлення психологічних особливостей життєвих домагань правоохоронців на різних етапах їх професійного становлення; виявлення залежностей між особливостями гендерних характеристик життєвих домагань правоохоронців та ефективності їх професійної діяльності; дослідження ролі життєвих домагань у виробленні індивідуальних стратегій побудови кар'єрного зростання правоохоронців різних спеціальностей в системі ОВС.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, опубліковані у фахових виданнях

1. Мовмига Н.Є. Життєві домагання особистості майбутніх правоохоронців у життєвому та професійному самоздійсненні / Н.Є. Мовмига // Проблеми екстремальної та кризової психології: збірник наукових праць. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – Вип.14.Ч.ІІ – С. 222–230.

2. Мовмига Н.Є. Життєві домагання особистості у психологічних дослідженнях / Н.Є. Мовмига // Вісник Національного університету оборони України: збірник наукових праць. — Київ: НУОУ, 2013. – Вип. 1 (32). – С. 239–245.

3. Мовмига Н.Є. Гендерні відмінності життєвих домагань майбутніх правоохоронців / Н.Є. Мовмига // Вісник Національного університету оборони України: збірник наукових праць. — Київ: НУОУ, 2013. – Вип. 4 (35). – С. 239–245.

4. Мовмига Н.Є. Гендерні особливості когнітивних характеристик життєвих домагань майбутніх правоохоронців / Н.Є. Мовмига // Проблеми екстремальної та кризової психології: збірник наукових праць. – Харків: НУЦЗУ, 2014. – Вип.15. – С. 156–162.

5. Мовмыга Н.Е. Методические основы исследования гендерных отличий жизненных притязаний будущих правоохранителей / Н.Е. Мовмыга // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2014. – Вип. 3 (93). – С. 201–204.

6. Мовмыга Н.Е. Критерии и показатели исследования гендерных отличий жизненных притязаний / Н.Е. Мовмыга // Психологическое сопровождение

образовательного процесса : сб. науч. статей: в 2-х частях. – Минск : РИПО, 2014. – Вып. 4. Ч. 1. – С.195–201.

7. Мовмига Н.Є. Гендерні відмінності мотиваційно-ціннісних та регуляційних характеристик життєвих домагань майбутніх правоохоронців / Н.Є. Мовмига // Вісник Національного університету оборони України: збірник наукових праць. — Київ: НУОУ, 2014. – Вип.3 (40). – С. 292–299.

Наукові праці апробаційного характеру:

8. Мовмига Н.Є. Значення життєвих домагань майбутніх правоохоронців у особистісному самоздійсненні / Н.Є. Мовмига // Бочаровські читання: матеріали науково-практичної конференції. – Харків: ХНУВС, 2013. – С. 129–131.

9. Мовмига Н.Є. Напрямки вивчення проблеми життєвих домагань особистості у психологічних дослідженнях / Н.Є. Мовмига, Н.Е., Мілорадова // Професійне становлення особистості: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Одеса: ОДУВС, 2013. – С. 42–44.

10. Мовмига Н.Є. Місце життєвих та професійних домагань в самоздійсненні майбутніх правоохоронців під час навчання у ВНЗ МВС / Н.Є. Мовмига // Психологічні технології в діяльності правоохоронних органів: матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. – С. 278–281.

11. Мовмыга Н.Е. Гендерные отличия жизненных притязаний будущих правоохранителей: методический аспект / Н.Е. Мовмыга // Актуальні проблеми сучасної психології вищих навчальних закладів МВС України: матеріали науково-практичної конференції. – Харків: ХНУВС, 2014. – С. 238–242.

12. Мовмига Н.Є. Кар'єрні домагання як складова життєвих домагань особистості: гендерний аспект / Н.Є. Мовмига // Практична психологія освіти XXI століття: проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Умань: УДПУ, 2014. – С. 136–139.

13. Мовмига Н.Є. Когнітивні характеристики життєвих домагань майбутніх правоохоронців/ Н.Є. Мовмига // Соціально-гуманітарні та правові проблеми діяльності Збройних Сил України: матеріали науково-практичної конференції. – Київ, НУОУ, 2014. – С. 203-205.

14. Мовмига Н.Є. Програма тренінгу по розвитку життєвих домагань майбутніх правоохоронців / Н.Є. Мовмига // Прогностическая функция науки как основа стратегического планирования: материалы международной конференции. – Киев : Знание, 2014. – С. 79–83.

АНОТАЦІЯ

Мовмига Н.Є. Гендерні особливості життєвих домагань майбутніх правоохоронців – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук по спеціальності 19.00.06 – «Юридична психологія». – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2014.

Дисертацію присвячено теоретико-експериментальному вивченню гендерних особливостей життєвих домагань майбутніх правоохоронців у професійній сфері. Визначено, що життєві домагання детермінують саморозвиток, самозростання та перевершення себе через усвідомлення здатності здійснювати значущі перетворення на життєвому шляху, в об'єкті діяльності, інших людях і самому собі, забезпечують втілення особистісного смислу, бачення власних цілей та формулювання завдань в контексті майбутньої правоохоронної діяльності. Змістові компоненти життєвих домагань розкрито через такі характеристики: когнітивні (усвідомлене ставлення до свого майбутнього, гендерна ідентичність особистості на основі поєднання особистісних характеристик – фемінінності, маскулінності й андрогінності), мотиваційно-ціннісні (мотивацію досягнення успіху, ієрархію цінностей і сфер самореалізації, особистісні змісти професійної діяльності, наявність життєвих цілей і рівень їхньої осмисленості, емоційної насиченості, планування, моделювання на їх основі професійного шляху й оцінювання його результатів), операційно-регуляційні (регуляційні властивості, надійність і гнучкість, гендерно-рольові стереотипи, співвіднесені з ними професійні і соціальні ролі).

Розроблено і апробовано соціально-психологічний тренінг розвитку життєвих домагань майбутніх правоохоронців, обґрунтовано його ефективність і доцільність впровадження у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України.

Ключові слова: домагання особистості, життєві домагання майбутніх правоохоронців, гендерні відмінності життєвих домагань, розвиток життєвих домагань, соціально-психологічний тренінг.

АННОТАЦИЯ

Мовмыга Н.Е. Гендерные особенности жизненных притязаний будущих правоохранителей. – Рукопис.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.06 – «Юридическая психология». – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2014.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному изучению гендерных особенностей жизненных притязаний будущих правоохранителей в профессиональной сфере. Определено, что жизненные притязания как

рефлексивный компонент психической организации человека является социально-психологическим механизмом самоосуществления личности в контексте обретения жизненного опыта. Констатируется, что жизненные притязания обеспечивают воплощение личностного смысла, видения собственных целей и формулирование задач в контексте будущей деятельности.

Жизненные притязания будущих правоохранителей в профессиональной сфере детерминируют их саморазвитие через осознание способности осуществлять преобразования на своем жизненном пути, обеспечивают воплощение личностного смысла, видение собственных целей и формулирование заданий в контексте будущей правоохранительной деятельности.

Содержательные компоненты жизненных притязаний раскрыты через такие характеристики: когнитивные (осознанное отношение к своему будущему, гендерная идентичность личности на основе объединения личностных характеристик – фемининности, маскулинности и андрогинности), мотивационно-ценностные (мотивацию достижение успеха, иерархию ценностей и сфер самореализации, личностные смыслы профессиональной деятельности, наличие жизненных целей и уровень их осмысленности, эмоциональной насыщенности, планирование на их основе профессионального пути и оценивания его результатов), операционально-регуляционные (регуляционные свойства, надежность и гибкость, гендерно-ролевые стереотипы, профессиональные и социальные роли).

В работе выявлены гендерные особенности проявления индикаторов когнитивных, мотивационно-ценностных и операционально-регуляционных характеристик жизненных притязаний будущих правоохранителей в профессиональной сфере во время обучения в высшем учебном заведении. Доказано, что существует ряд противоречий в развитии жизненных притязаний у курсантов с переходом на старший курс. Так, у юношей констатируется, выше чем у девушек стратегичность и ориентированность на успешность и профессиональный рост; происходит повышение уровня стереотипности гендерной идентичности, готовности строить на ее основе фундамент профессиональной самореализации; наблюдается заниженный уровень структурированности и ориентированности на формальный успех; диагностируется недостаточный уровень согласованности жизненных притязаний с возможностью их достижения в будущем. У девушек: констатируется недостаточная зрелость, интегрированность и целеустремленность притязаний, общее снижение их дифференцированности; происходит рост проявления мужских гендерных стереотипных характеристик, связанных с профессиональным полем на старших курсах обучения; снижение показателей смысложизненных ориентаций, и несогласованность притязаний с возможностью их достижения; наблюдается повышенный уровень структурированности по сравнению с юношами.

Определено, что выявленные противоречия в динамике развития жизненных притязаний будущих правоохранителей на разных курсах обучения подчеркивает

целесообразность проведения социально-психологического тренинга именно во время обучения на 4-м (выпускном) курсе, когда происходит профессиональная идентификация на этапе вторичной профессионализации во время завершения обучения.

Разработан и апробирован социально-психологический тренинг развития жизненных притязаний курсантов в профессиональной сфере с учетом их гендерной специфики. Обоснована его эффективность и целесообразность внедрения в учебно-воспитательном процессе высших учебных заведений Министерства внутренних дел Украины.

Ключевые слова: притязания личности, жизненные притязания будущих правоохранителей, гендерные отличия жизненных притязаний, развитие жизненных притязаний, социально-психологический тренинг.

SUMMARY

Movmyha N.E. Gender features of life aspirations of future law enforcement officers- Manuscript.

Candidate thesis in psychological sciences, specializing in 19.00.06 - "Legal Psychology". - Kharkiv National University of Internal Affairs. - Kharkiv, 2014.

The thesis is devoted to theoretical and experimental study of the problem of gender features of life aspirations of future law enforcement officers in the professional field. It is established that life aspirations determine self-development, self-growing and excessive self awareness through the ability to make significant transformation in life, in the object of activities, other people and yourself, providing an embodiment of personal meaning, a vision of the own objectives and the formulation of tasks in the context of future law enforcement service. Considerable components of life aspirations are revealed through the following characteristics: cognitive (conscious attitude towards the future, the gender identity of a person based on a combination of personal characteristics - femininity, masculinity and androgenicity), motivation and values (the motivation to succeed, the hierarchy of values and areas of self-realization, personal sense of professional activity, the presence of life goals and their level of comprehension, emotional intensity, planning, modeling on their basis the professional career and evaluation of its results), operational and regulatory (regulatory properties, reliability and flexibility of gender-role stereotypes, correlated with their professional and social roles).

Social and psychological training of life aspirations development in future law enforcement officers was developed and tested. Its effectiveness and feasibility of implementation in the educational process of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine were justified.

Keywords: individual aspirations, life aspirations of the future law enforcement officers, gender differences of life aspirations, development of life aspirations, social and psychological training.